

VARRÓ ÁGNES

A FEJÉR MEGYEI NÉPRAJZI GYŰJTEMÉNYEK ÉS TUDOMÁNYOS MUNKA

Fejér megye területe és néprajzi képe

Fejér megye Közép-Kelet Dunántúlon fekszik, Komárom, Pest, Bács-Kiskun, Tolna, Somogy és Veszprém megyékkel határos. Területe 437 377 hektár, lakóinak száma négyszázezer fő. Kedvező földrajzi helyzetéből adódóan már a honfoglalás előtt is fontos szerepet játszott az itt élő lakosság életében, mert ezen a területen keresztezték egymást a Dél-Nyugat és Közép-Európát összekötő nagy kereskedelmi útvonalak. E kereskedelmi út mentén alakították ki katonai majd később vallási központjukat a rómaiak is, Székesfehérvártól mintegy 10 km-re délre az I. század közepén. A honfoglaló magyarok azonban nem Gorsium területén építették ki fejedelmi szálláshelyüket, hanem a mocsarakkal övezett, védelmi szempontból megfelelőbb Székesfehérvár négy szigetén. A fejedelmi törzs, a fejedelmi szolgálonépek e központ köré csoportosultak. Ezen népelemek, továbbá a XI. században idetelepített besenyők és a XIII. században érkezett kunok alkották a terület később, a török időkben teljesen elpusztult magyar őslakosságát. A fejedelmi központból lett királyi székhely, Székesfehérvár a középkorban igen rangos helyet foglalt el a magyar állam életében. Itt zajlottak az ország kormányzásával kapcsolatos jelentős politikai és egyházi események, itt koronázták és temették Magyarország királyait 1527-ig. Buda előtérbe kerülésével, valamint a török pusztítás hatására Székesfehérvár egykori fővárosi szerepét elveszítette ugyan, azonban a Kelet-Dunántúl legfontosabb kereskedelmi, ipari és kulturális központja maradt.

Fejér megye földrajzilag két nagy tájra oszlik. Egyik a *Mezőföld*, amelyet északról a Bakony, a Vértes és a Budai hegység, nyugatról a Sió és a Kapos csatorna, keletről a Duna határol. Nagyobbik része tartozik Fejér megyéhez, kisebbik fele pedig Tolna megyébe nyúlik át. A Mezőföldből válik ki a Sárrét medencéje, amelynek területén lévő községek neve magában hordja a felszíni sajátosságokat (pl. Sárkeszi, Sárpentele, Sárszentmihály stb.). A Mezőföldön földrajzi és történeti okokból következően sajátos települési viszonyok alakultak ki. A nagybirtokrendszer kiterjedt volta miatt a Mezőföldre a nagyhatárú majorok, puszták voltak jellemzőek. A mezőföldi talaj kiváló adottságai miatt az itt folyó földművelés és állattartás is nagy múlt-ra tekinthet vissza. A búza és a kukorica dominanciája mellett a tájjellegű növénykultúrák is megtalálhatók. A földművelés mellett az állattartás, elsősorban a juhászat a vidék legjellemzőbb mezőgazdasági ágazata.

A megye másik tájegysége a *Vértesszék*, amely a Móri árok és a Szent László patak között terül el. Ezen a területen fekszik a megye több híres bortermő vidéke: Mór, Csókakő valamint a Velencei tó környéke. A Velencei tó halászata a múltban nagyon élénk volt, a tó szolgáltatta a táj leggyakoribb tetőfedő alapanyagát, a nádat. Fejér megye északi részén található a Dunántúl legjelentősebb fazekasközpontja, Csákvár, ahol elsősorban használati edényeket készítettek. A megye néprajzáról vázlatosan szólva meg kell említeni a mezővárosokban, de különösen Székesfehérváron igen nagy számban működött iparos mestereket, akik céhes hagyományait a céhek feloszlása (1872) után is még évtizedekig őrizték.

Fejér megye néprajzi képeinek kialakulásában a török hódoltság és a török kivonulása utáni évszázad alapvető jelentőségű. A XVIII. század elején megindult a fel-

vidéki megyékből a tömeges bevándorlás a jobb megélhetést nyújtó Dunántúl felé. Fejér megyébe nemcsak Észak-Magyarországról, hanem a Dunántúl más megyéiből (Vas, Zala, Somogy, Tolna) is érkeztek telepesek. Ez a belső lakosságáramlás azonban nem tudta kellő mértékben feltölteni a Dunántúl és Fejér megye termőterületeit. A XVIII. század elejétől több hullámban jelentős számú *német* népcsoport szervezett letelepítése zajlott az Eszterházyak, Zichyek, Batthyányak, valamint a cisztercita szerzetesrend birtokain. Mór, Bodajk, Pusztavám, Kozma (ma Vérteskozma), Szár, Guttamási, Balinka, Csákvár, Inota, Isztimér, Kuti (ma Bakonykuti), Adony, Szent Miklós (ma Sárszentmiklós), Etyek, Mátyás, Bicske, Érd, Tárnok, Acsa (ma Vértesacsa), Lovasberény, Nadap, Hatvanpuszta, Ujbarok községek területén kaptak földet, házhelyet és néhány évre szóló földesúri kedvezményeket a kisebb-nagyobb német telepescsoportok. A németiség beáramlása a XVIII. század végére lezárult. Napjainkban Fejér megye nemzetiségi lakosságának legnagyobb részét, 95 %-át alkotják, számuk kb. tízezerre tehető, legnagyobb tömegben Móron élnek.

A megye nemzetiségeinek másik jelentős csoportját a *szlovákság* adja. A szlovákok is a XVIII. század első harmadában érkeztek Fejér megyébe, és elsősorban a Váli völgy községeiben telepedtek le. A két legnagyobb szlovákok által lakott falu Fejér megyében Sósút és Tárnok volt. A szlovák népesség jelenleg Bakonycsernyén koncentrálódik, számuk kb. háromezerre tehető.

Fejér megye nemzetiségeiről szólva meg kell emlékezni a napjainkra teljesen asszimilálódott *délszlávokról* (szerbek, horvátok – vagy ahogyan itt emlegetik őket: *rácok*). Már a török hódítás előtt is, a XIV. századtól vagy a török csapatok elől menekülve, vagy azok előőrseiként kezdtek beszivárogni Magyarországra. A legnagyobb tömegben 1690-ben érkeztek Csernojevics Arzén pátriarka vezetésével, kb. 37 000 család telepedett le a Duna mentén, így Fejér megye területén is. Székesfehérváron külön negyedük volt, ennek emlékét őrzi ma is a Rác utca neve. Az itt élő ráccok zöldségtermesztéssel és kereskedelemmel foglalkoztak. Asszimilációjuk a XIX. században végbement. Székesfehérváron ma már csak egyetlen asszony, Csikós Danica vallja magát rácnak.

A múzeumi szervezet gyűjteményei

A Fejér megyei múzeum és múzeumi gyűjtemény történetének, alakulásának három jelentős korszaka határozható el:

1. 1873–1904 (a Történelmi és Régészeti Egylet érdembeli működése)
2. 1910–1939 (Marosi Arnold múzeumigazgató tevékenysége)
3. 1950–napjainkig (a megyei múzeumhálózat kialakulása, szervezett kutatások és tervszerű néprajzi gyűjtőmunka kora)

1. 1873–1904

A székesfehérvári István Király Múzeum egyike az ország legkorábban alapított múzeumi gyűjteményének. 1873. október 24-dikén, első közgyűlése keretében megalakult a mintegy ötven tagot számláló, a megye előjáróiból és értelmiségiekből álló Történelmi és Régészeti Egylet, amelynek elnöke Szőgyény-Marich László főispán volt. Az egylet tevékenységének célja a történelem és a régészet népszerűsítése, a régiségtár gyarapítása, továbbá a megye és a város történetét feldolgozó monográfiához való adatgyűjtés volt. A régiségtárba szórványosan már a kezdeti időkben bekerültek néprajzi jellegű tárgyak is. Az 1880 májusában megnyílt kiállításon többek között néhány városi céhemléket is bemutatnak a rendezők. A 70-es évek lelkesedése a következő évtized végére megcsappant, és az egylet tevékenysége az elkövetkező húsz év alatt nem volt számottevő. A pangást csupán egyetlen, ám máig nagy jelentőségű monográfia megjelentetése szakította meg, KÁROLY János ötkötetes műve

Fejér megye és Székesfehérvár történetéről, amely 1896 és 1904 között jelent meg. A monográfia alapvető jelentőségű a megye néprajzi vizsgálata alkalmával is.

2. 1910–1939

A XX. század elején a megyei múzeumügy elvesztette kezdeti fellendülését, s csupán LAUSCHMANN Gyula (1861–1920) orvos volt az, akinek buzgó munkája révén a történeti kutatások előbbre haladtak. Lauschnann orvosi hivatása mellett komoly helytörténeti, irodalmi, történeti, művészettörténeti kutatásokat végzett, több száz oldalas gépiratát a múzeum könyvtára őrzi. Erről a holtpontonról mozdította ki és lendítette előre a Fejér megyei múzeumügyet MAROSI Arnold (1873–1939).

Marosi földrajz-természettudományi szakos cisztercita tanár, nagytekintélyű szakember és közéleti ember, aki számos megyei és országos társadalmi szerv tagja és vezetője (pl. a Közgyművelődési Országos Főfelügyelőségének, a Műemlékek Országos Bizottságának, a Szent István Akadémiának rendes tagja, a Magyar Ornitológusok Szövetségének alelnöke, stb.), régész, író, kiváló múzeumi szakember. Múzeumi tevékenységét Pécssett kezdte el, ahol megszervezte a Pécs-Baranya vármegyei Múzeumegyesületet. 1909-től a székesfehérvári cisztercita gimnázium tanára. Lauschnann Gyulával együttműködve határozták el a székesfehérvári városi múzeum létrehozását. 1910. március 7-dikén megtartott közgyűlésen az egykori Történelmi és Régészeti Egylet *Múzeumegyesület* néven újjáalakult és Marosi Arnoldot múzeumigazgatónak választotta meg. A Múzeumegyesület célja többnyire megegyezett szervezeti elődjének célkitűzéseivel, így a gyűjtemény gyarapítása, a város és a megye kulturális életének fellendítése, rendezvények megszervezése. Munkatársainak segítségével Marosi még 1910-ben elkezdte a meglévő gyűjtemény anyagának restaurálását és nyilvántartásba vételét. A tárgyakat leltári számmal látták el (1-től sorszámozva) és törzskönyvbe vezették be adataikat. A törzskönyvek 1-től 3 000-ig tartalmazzák többnyire a múzeum megszervezéséig, 1910-ig bekerült tárgyakat a következő adatokkal: folyó szám, a beszerzés ideje, a tárgy megnevezése, lelőhely, becsérték, vételár, darab, leltári szám, megjegyzés.

Az 1910 után a múzeum tulajdonába került tárgyak nyilvántartása a gyarapodási naplókban történt 1949-ig, a 11 862-dik tárgyig. Ebbe a gyarapodási naplóba vezették be nemcsak a műtárgyakat, hanem a múzeum által vásárolt könyveket és folyóiratokat is. Az évente adminisztrált gyarapodás során a tárgyak egyrészt kaptak egy törzsszámot (pl. 33.42.), amely a gyarapodási naplóban mutatta, hogy az adott tárgy 1933-ban a 42-es számmal került a múzeumba, másrészt kaptak egy leltári számot (pl. 9854). Ez utóbbi számot tüntették fel a műtárgyakon is. Ezt a nyilvántartási rendszert 1950-től (központi rendelkezés nyomán) fokozatosan felváltotta a manapság országosan egységesen használatos leltározási gyakorlat, a múzeumi műtárgyak tematikai elkülönítése külön leltárkönyvekben. Az új leltárkönyvekben (a néprajzi 1955-től) minden esetben a megjegyzések rovatban feltüntették a tárgyak régi leltári számát is, illetve a régi gyarapodási naplóban is jelezték a tárgy új leltári számát.

Az alábbiakban szeretném ismertetni Marosi Arnold múzeumigazgató idején a néprajzi gyűjteményben történt gyarapodást. 1911/12-ben elsősorban a székesfehérvári céhekkel és ipartársulattal kapcsolatos anyag került a múzeumba. Székesfehérvár városa a szíjgyártó céh ládáját, pecsételőjét és iratanyagát helyezte el letétbe, Polgár Antal révén pedig a székesfehérvári cipész ipartestület iratai kerültek a múzeumba. Pákozdy István és Szalma Sándor a múzeumnak ajándékozta a sármelléki takács céh szabályzatát és egyéb iratait, dr. Lauschnann Gyula pedig régi gyógyszer-tári edényeket ajánlott fel. 1913. szeptemberében a Csákváron történt néprajzi tárgygyűjtés során 42 tárggyal (edények, fazekas szerszámok, fazekas vásároló iratok)

gyarapodott a néprajzi gyűjtemény. Ugyancsak ebben az évben Inotáról 45 db tárgy (bútorok, háztartási eszközök) került a múzeumba. Ez év során sikerült megszerezni a székesfehérvári kovács, asztalos és bognár céh tárgyait és iratait is. 1914-ben Pákozdon is folyt szervezett gyűjtőút, amelynek eredményeként halászlé és nádvágó eszközök birtokába jutott a múzeum. Még ebben az évben 86 db csákvári használati edényt vásároltak. A Fejér megyei múzeumügy már a kezdetektől élvezte a megyei és városi előjáróság, arisztokrácia és értelmiségiek támogatását. A patronálók közül is kiemelkedik gróf ZICHY Jenő tevékenysége, akinek segítségével számos tárgy került a gyűjteménybe. 1920-ban, dr. Lauschmann Gyula halála után hagyatéka (elsősorban kéziratok, régi gyógyszerészeti és orvosi emlékek) a múzeum birtokába jutott.

A néprajzi gyűjtemény gyarapodása az 1930-as években lendült fel ismét. 1929. fontos év a múzeum történetében, mert ekkor kapott új épületet (ma Gagarin tér 3.), így az elhelyezés, gyarapítás és kiállítás feltételei optimálisabbá váltak. 1931-ben a néprajzi gyűjtemény törzsállománya 957 darabból állt, a múzeumban őrzött tárgyak száma ekkor 37 493. A műtárgyak feldolgozása tekintetében is nagy jelentőségű volt, hogy 1931-ben (a gazdasági válság közepén) a Fejér megyei Múzeumegyesület gondozásában megjelent a *Székesfehérvári Szemle* mint a Fejérmegyei Napló melléklete. A tudományos-néprajzi folyóirat szerkesztője Marosi Arnold volt, célja pedig a múzeum életének, munkájának bemutatása, értékelése. A Székesfehérvári Szemlében számos régészeti és néprajzi tárgy vagy tárggyűjtemény ismertetése szerepel, többek között GUNDA Béla 1932-ben a múzeum néhány vastárgyáról publikált leírást. Az 1930-as évek néprajzi gyűjtéseire és a tárggyarapodás profiljára a céhes anyag további bővülése mellett a megye népművészetének, pásztorművészetének a felfedezése jellemző. Történt mindez budapesti kutatók kezdeményezésére és irányításával. A 30-as évek elején MADARASSY László végzett Fejér megyében népművészeti gyűjtőutakat Szabadbattyán, Polgárdi községekben, ahol gazdagon díszített pástorfáragásokat vásárolt. 1932-ben és 1933-ban is a múzeum munkatársai számos juhászati eszközt gyűjtöttek a Mezőföld falvaiban és pusztáin. Szintén 1933-ban államsegélyből vásárolta meg a múzeum a csákvári nemes csizmadia céh járatótábláját 1760-ból, valamint Medgyesi Mihály bicskei takácsmester szövőmintakönyvét és a bicskei takács céh tárgyait, iratait. 1934/35-ben több, a Fejér megyei takácsmesterséggel kapcsolatos tárgy került a múzeum gyűjteményébe, így a sármelléki takács céh iratai és tárgyai, valamint Makk Alajos szabadbattyáni takácsmestertől régi szőttesek.

Az 1938-as év jelentős állomása a megyei népművészeti és iparművészeti kutatásoknak, mert az Országos Iparművészeti Társulat ötvenéves fennállása emlékére rendezendő kiállítás kapcsán LATABÁR Károly budapesti iparművész tárgyfelmérő körúta alkalmával megyénket is érintette, és érdembeli kutatásokat végzett 44 község területén. A Marosi Arnold kérésére történt felderítő munka célja olyan népművészeti anyag feltárása volt, amely múzeumi értékű és háziipari felhasználásra is alkalmas egyben. Latabár az általa felmért népművészeti anyagban kiemelkedőnek találta a zámolyi asztalosközpontban készült bútorokat, a megyei takácsmunkát. Megjegyzi, hogy a vizsgált 44 községből 26-ban talált még élő takácsmestereket. Jelentésében kitér néhány falu régi népviseletének, valamint népszokásának (pl. a pázmándi sibálás) bemutatására, továbbá hosszabb leírást nyújt a dunapentelei lakodalomról és a lakodalmi étrendről. A székesfehérvári múzeum gyűjteményéről Latabár Károly nagyon elismerően nyilatkozott a Fejérmegyei Napló hasábjain: „A székesfehérvári múzeum egyike a Dunántúl leggazdagabb és legjobban csoportosított múzeumainak. Keramikai

anyaga a legrégibb kortól kezdve a fejlődéstörténeti sorozat legkomolyabb lehetőségeit adja. A 16 múzeum közül csak kettő van, ahol a magyarországi kerámia történeti múzeumát fel lehetne építeni az őskortól kezdve. Hódmezővásárhelyen vagy Székesfehérvárott, de Budapesthez való közelségénél fogva az utóbbi az első. A múzeum néprajzi anyagának legszebb darabjai a pásztorfaragó művészet néhány igen szép példánya.”

Még 1935 júliusában fontos esemény kezdődött a múzeum életében, megindult a gyűjtemény épületének kibővítése. Az állami támogatással zajló építkezés révén új kiállítóterekkel és raktárakkal bővült a múzeum. Mindez a múzeum fennállásának 25. évfordulójára és Szent István halálának 900. évfordulójára való készülődés jegyében zajlott. Az építkezés eredményeként 1937 júniusában az új szárny megnyitotta kapuit a látogatók előtt. Az épületrészben a képtár és néprajzi kiállítás kapott helyet. A néprajzi kiállítóterben céhemlékeket, a szövés-fonás eszközeit, csákvári faze-kastermékeket, a mézeskalácsos- és kékfestő mesterséget, kádárszerszámokat, Velencei tavi halászeszközöket, falusi szoba-enteriőrt, konyhai eszközöket, mezőgazdasági szerszámokat és bűntető eszközöket mutattak be.

1939-ben, Marosi Arnold halálával a székesfehérvári múzeum történetének, fejlődésének, gyarapodásának első nagy korszaka lezárult. A következő tíz év az ismert történelmi körülmények miatt megtörte a múzeum fejlődését is. Az újabb felfelé ívelő szakasz 1949-ben, FITZ Jenő és F. PETRES Éva múzeumi tevékenységével indult meg.

3. 1950-től napjainkig

Ebben az időszakban épül ki a megyei múzeum és kiállítás-hálózat, indul meg a szervezett néprajzi gyűjtés, amelyet néprajzos szakemberek folytatnak. A múzeum régészeti gyűjteménye a rendszeres ásatások során oly mértékben gyarapszik, hogy jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött régészeti gyűjtemény után mennyiségét tekintve a második az országban. 1950-ben kapta a múzeum az István király nevet és határozta meg gyűjtőközét, amely Fejér megye területe. Szintén 1950-ben alapították a dunaújvárosi Intercisa Múzeumot. Ezzel egyidőben iderendelték az ország különböző múzeumaiból a néprajzosokat, hogy a gyűjtőmunkát megkezdjék (Csermák G., Dégh L., Deisinger M., Solymos E., Vajkai A., stb.), majd első helyi múzeumvezetőként itt dolgozott VERESS Éva, aki megvetette a gyűjtemény alapjait. 1954–67-ig főfoglalkozású néprajzos múzeológusként dolgozott a múzeumban SERGŐ Erzsébet. A múzeum jellegében régészeti anyagra támaszkodik, az itt őrzött régészeti tárgyak száma 511 269 db. Az Intercisa Múzeum 1 688 db néprajzi tárgyat őriz. Ezek túlnyomó része a házbelsővel, a viselettel és a táplálkozással függ össze. A műtárgyakon kívül a múzeum anyagához tartozik 167 db adattári tétel, 2 328 db fotónegatív és 18 tekercs hanganyag. A műtárgyak a hagyományos kartonrendszerrel feldolgozottak, a fotóanyag leltározott, mutatózott. A megyei szervezeten belül saját gyűjtőterülettel rendelkezik, ami 1960-ig csak a hajdani Dunapentélére és az Újvárosra szorítkozott, később kiterjedt a Mezőföld keleti részére. A dunaújvárosi múzeum speciális helyzetben van. A területen 1950-ig mindössze 5 000 lélekszámú község volt. 1950-ben megkezdődött a város építése; napjainkra 60 000 lelket számláló város áll itt, beleértve a hajdani Dunapentelét is. Ugyanakkor a város kiválóan kimutatható, dokumentálható belső migrációs képet mutat: nyomon lehet követni az egyes földrajzi tájakról idetelepített etnikai csoportok viselkedését, hozott ismereteit és a változásokat.

Az István Király Múzeum néprajzi gyűjteményének fejlődését 1950-ben Solymos Ede és Barabás Jenő néprajzi gyűjtése számos halászati és nádvági eszközzel indította

meg a Velencei tó környékéről. 1953/54 folyamán a legkiemelkedőbb tárgye gyűttes a Kolonit kékfestő gyártól származik, többszáz kékfestő nyomódúc és minta. Ezt tovább bővítette a Montskó-féle műhely 190 db kékfestő mintával. 1950-től már szakképzett néprajzosok dolgoznak a múzeumban. Eslőként VARGA Marianna, aki három évet töltött itt, népviseletkutatással, kismesterségek vizsgálatával foglalkozott. Ő kezdte el a néprajzi tárgyak átleltározását. 1957-től 1983-ig PESOVÁR Ferenc tartotta kézben a Fejér megyei kutatásokat. Az ő érdeme, hogy egyrészt Fejér megye megszűnt fehér folt lenni különösen a népzene és a néptánc terén, másrészt a gyűjtemény tárgyi anyaga eddig nem tapasztalt ütemben és értékben gyarapodott. 1976-tól dolgozik az István Király Múzeum néprajzi osztályán LUKÁCS László, aki számos néprajzi témában végez néprajzi kutatásokat. Pesovár Ferenc halála után, 1984-től VARRÓ Ágnes néprajzkutató került a múzeumba.

1957-ben Kőnig Károly ajándékozása révén székesfehérvárról származó késes-műhellyel bővült a gyűjtemény. A következő évben Reiter Sándor mézesbábos báb-sütőmintái, továbbá Reiter Mihály előszállási faragó juhász által készített juhász-késztségek gazdagították a múzeum anyagát. 1962-ben további három mesterség (késes, csizmadia, kádár) szerszámai kerültek a múzeum tulajdonába. A tárgy-gyarapodás mértékét tekintve kiemelkedő volt az 1965-ös év, amikor több mint ezer tétellel szaporodott a néprajzi gyűjtemény. 1967-ben Sukorón, a Szilvás sor 7. szám alatti népi műemléképületet berendezésével együtt a múzeum megvásárolta és megnyitotta a látogatók előtt. Szintén 1967-ben Székesfehérvár-Alsóvárosból 235 db-ból álló kovácsműhely került vétel útján a gyűjteménybe. 1971-ben a mezőfalvi helytörténeti szakkör ajándékaként 99 db tárggyal bővült a néprajzi raktár. Az 1970-es évek során a gyűjtemény gyarapodása tekintetében igen jelentős volt a 174 db-ból álló székesfehérvári rézműves műhely megvétele, továbbá említésre méltó a népviseleti anyag nagyszámú bekerülése (pl. Székesfehérvár-Felsővárosból, Lovasberényből, Pusztavám-ról, stb.). Az 1980-as években ütemesen, fokozatosan bővült a gyűjtemény és megyeszerte sorra nyíltak meg az állandó néprajzi kiállítások. A gyűjtemény gyarapodása magával hozta a raktározási gondokat is, s bár az állandó kiállításokon történt nagyszámú tárgy elhelyezése többé-kevésbé enyhített ezen, néprajzi raktáraink a megyében meglehetősen elszórtan helyezkednek el, és elsősorban a bútorok szakszerű raktározása kíván változtatásokat.

Az István Király Múzeum alapvetően régészeti profilú. A régészeti gyűjteményben legnagyobb számban az 1958 óta folyó gorsiumi ásatások anyaga szerepel. A régészeti leletek mellett igen jelentős a numizmatikai gyűjtemény. A képzőművészeti gyűjtemény a modern képzőművészeti alkotásokat, a kortárs magyar képzőművészek munkáit tartalmazza. Az István Király Múzeum gyűjteményei 1987. december 31-dikén: régészet: 1 940 233 db, numizmatika: 21 917 db, történet: 43 459 db, néprajz: 11 174 db, képzőművészet: 4 081, természettudomány: 5 310 db tárgy.

A dokumentációs anyag adatai a következők: általános történeti: 6 694 lap, kéziratgyűjtemény: 1 762 lap, adattári gyűjtemény: 113 265 lap.

A néprajzi adattár ezen belül: kb. 16 000 gépelt oldalból és 849 tételből áll. A fotógyűjtemény: negatív 93 405 db, dia 5 618 db, film 931 db, hangszalag kb. 3 000 m, videokazetta 11 db.

A múzeum számos európai országgal áll kiadvány cserekapcsolatban. Könyv- és folyóirat állománya eléri a 60 000-et. A műtárgyak a hagyományos kartonrendszerral feldolgozottak, a dokumentumgyűjtemény leltározott, mutatózott.

A múzeum tudományos munkája

Kutatások

Fejér megye területén a tudományos értékű néprajzi kutatások az 1930-as évek elején kezdődtek. Itt végezte első néprajzi gyűjtéseit BÁTKY Zsigmond és elismerését fejezte ki a székesfehérvári múzeum gazdag anyagáról, annak rendszerezettségéről. A 30-as évek elején megfordult a múzeumban GUNDA Béla, feldolgozta a néprajzi gyűjtemény néhány vastárgyát (szőlőmetsző kések, tűzhely szerszámok, a nád kivágására szolgáló eszközök). Ugyanő a Fejérmegyei Napló mellékletében, az Új Erőben publikálta az ormánsági házról és lakóiról szóló dolgozatát. A néprajzzal foglalkozó paptanárok közül kiemelkedő jelentőségű RICHTER M. István munkássága, aki „Az inas a céhvilágban” címmel a múzeumban őrzött céhlevelek alapján közölt tanulmányt. 1943-ban látott napvilágot SZEMERE Gyula felhívása és gyűjtési útmutatója, amelyben a Fejér megyei néphagyományok felkutatására buzdít. A kis füzetben három kérdéscsoportot tárgyal: mit, hogyan és miért gyűjtünk. Felhívásának célja a falun élő értelmiségiek (papok, tanítók) biztatása, hogy jegyezzék fel környezetük régi szokásait, hagyományait.

Nemcsak a néprajzi tárgyak gyűjtése, hanem a tudományos kutatások is az 1950-es évekkel kezdődően élénkültek meg ismét, amikor a megyében számos hivatalos néprajzos végzett néprajzi adatgyűjtést, illetve a múzeumban is szakember képviselte a néprajzot. Még 1949-ben Bakonycsernyén kezdett gyűjteni Hegyi Imre az erdő néprajza tárgyában. Solymos Ede a Velencei tó rekesztőhalászatát tanulmányozta, s dolgozata az István Király Múzeum Közleményei sorozatban jelent meg. A múzeum néprajzi adattára őrzi Sárosi Bálint népdalgyűjtését Bodajkon és Söréden, Kresz Mária kutatásait a csákvári fazekasságról. Az 1950-es évek elején a megyénkben gyűjtő nem hivatásos szakemberek közül kiemelném Vakarcz Kálmán tanár tevékenységét, aki kutatásaival hozzájárult Csór község történetének és néprajzának feltáráshoz. Varga Marianna elsősorban népviseletkutatással, népművészeti és kismesterséggel (kalapos, kékfestő) kapcsolatos gyűjtéseket végzett. Pesovár Ferenc nevéhez fűződik a múzeum gyűjteményének gyarapítása és Fejér megye népzenei és néptánc kultúrájának feltárása. Előtte megyénkben e témában csupán néhány kutató dolgozott (Bartók B., Molnár I., Lugossy E.). Pesovár munkássága bebizonyította, hogy Fejér megye néptánc kultúrája nem olyan szegényes, mint addig vélték, az itteni parasztság, a hajdani cselédség sok értékes néptáncanyagot őrzött meg. Az 1970-es évek végéig több mint 2 500 m táncfilm készült, kb. 150 db magnókazetta és hangszalag őrizte meg Pesovár gyűjtései révén nemcsak Fejér megye, hanem Erdély (Székelyföld) népdalait is. 1980-ban jelentette meg szerzőtársaival együtt a *Magyar néptánc hagyományok* című könyvét, amelyben Fejér megye néptáncanyagát mutatja be. A magyar táncéletről szóló összefoglaló munkája, *A magyar nép táncélete* 1981-ben jelent meg. Halála előtt néhány nappal vehette kézbe a *Béres vagyok, béres – Fejér megyei népdalok* című könyvét, amelynek második része, a *Juhait kereső pásztor – Fejér megyei néptáncok* már csak posztumusz műként került az olvasók kezébe. Pesovár alapvető gyűjtéseket végzett a néprajz más területein is (pl. népszokások – mochai tikverőzés, népművészet, kismesterségek, stb.).

A 60-as és 70-es években kutatásokat végzett a Mezőföld falvaiban Vajkai Aurél, Diószegi Vilmos népi gyógyászat és hiedelmek témában, Gémes Balázs Csókakőn és környékén szintén a hiedelmvilágot vizsgálta. Sergő Erzsébet kutatásai elsősorban a népi táplálkozás, népviselet, népszokások, népművészet témákban jelentősek. A megye népi építészetéről Kücsán József tanulmánya jelent meg az Alba Regia XVII. számában. 1976 óta dolgozik az István Király Múzeumban Lukács László néprajzkutató.

Szakterülete elsősorban a népi építészet és népszokások, de számos más néprajzi témákban jelentek meg publikációi hazai és külföldi szakfolyóiratokban. Lukács László mellett a múzeum néprajzi osztályán 1984 óta dolgozik Varró Ágnes néprajzos, akinek kutatási területe Fejér megye népi gyógyászata, a népi hiedelemvilág és a vallási néprajz.

Ami a kutatásokat illeti, részt veszünk Fejér megyén kívüli néprajzi gyűjtőmunkákban is, így például a Káli-medence monografikus vizsgálatában (Lukács L.), a CSEMADOK által szervezett felvidéki néprajzi gyűjtéseken (Lukács L.), a Somló vidék kutatásában (Lukács L., Varró Á.), a burgenlandi magyarság népi kultúrájának vizsgálatában (Lukács L.), a Győr-Sopron megyei Kajárpéc monográfiájának elkészítésében (Varró Á.). 1987-ben Székesfehérvár adott otthont a nemzetközi Ethnographia Pannonica konferenciának, amelyen elhangzott előadásokat 1988-ban megjelentettük. Rendszeresen részt veszünk és előadásokkal szerepelünk hazai és külföldi tanácskozásokon, konferenciákon. A közeli jövő terveiről szólva ki kell emelni a már nyomdában lévő, és 1989. decemberében megjelenő Bátty Zsigmond emlékkötetet, amelyben számos hazai és külföldi néprajzkutató tanulmánya jelenik meg német és angol nyelven. A kötet megjelenése mellett 1989 decemberében Bátty emlékülést tartunk, amelynek részeként emléktáblát avatunk fel a róla elnevezett utcában Székesfehérváron.

Végezetül szeretném megemlíteni a megyében folyó, igen színvonalas önkéntes néprajzi gyűjtőmunkát. Felnőtt és ifjúsági tagozaton szereplő pályázóink évek óta jelentős eredményeket érnek el a megyei és az országos értékelésen is. A legszínvonalasabb dolgozatokat 1978-ban már egy alkalommal külön kiadványban megjelentettük Néprajzi pályamunkák Fejér megyében címmel.

Kiadványok

Az István Király Múzeum kiadványa az *István Király Múzeum Közleményei* (1950-től) Fejér megye történetére, műemlékeire, néprajzi és természettudományi kutatásaira vonatkozó tudományos, népszerű és múzeumi tanulmányokat közöl. Négy sorozata jelenik meg:

A sorozat: tanulmányok Fejér megye múltjából — Fejér megyére vonatkozó tudományos dolgozatok magyar és idegen nyelven.

B sorozat: múzeumi füzetek — Fejér megye múltját és jelenét ismertető népszerű füzetek.

C sorozat: Alba Regia — az István Király Múzeum tudományos évkönyve (1960-tól).

D sorozat: katalógusok — az István Király Múzeum állandó és időszaki kiállításainak vezetői, katalógusai.

Kiállítások

Az időszaki kiállításoknak Székesfehérváron két múzeumi épület (Gagarin tér 3. második emelete és a Csók István Képtár) ad otthont. Az itt megrendezett kiállítások között a múzeum története során számos egyedi, színvonalas, emlékeztető régészeti, történeti, művészettörténeti és néprajzi témájú kiállítás szerepelt. Itt mutatták be először Csontváry Kosztká Tivadar munkáit, Kondor Béla képeit és grafikáit. A néprajzi kiállítások közül kiemelkedik a Pesovár Ferenc által rendezett, a késes mesterséget bemutató kiállítás, valamint 1967-ben a Dunántúl pásztorművészeti tárgyait a közönség elő vevő tárlat. 1987-ben az Ethnographia Pannonica konferencia kapcsán megrendeztük a Vásárok és az árucseré néprajza a Közép-Dunántúlon című kiállítást, amelynek katalógusát Lukács László és Lackovits Emőke írták.

Állandó kiállítások: Székesfehérvár

Fejér megye régészeti emlékei (1962-től). Fejér megyében feátárt régészeti leletek alapján mutatja be a paleolit kortól kezdődően a régészeti korszakot.

Az 1000 éves Székesfehérvár (1972-től). Székesfehérvár történetét tárgyalja alapításától az 1970-es évekig. Mindkét kiállítás a Gagarin tér 3. számú épületben látható. A közeljövőben, 1990-ben új állandó régészeti és történeti kiállítás készül.

Palotavárosi emlékek (1988-tól) Rác u. 11. Székesfehérvár lebontásra ítélt Palotaváros részében élt a város iparos és kereskedő rétegének nagy része. A városnegyedben kialakítandó védett műemlék épületegyüttes megőrzésének gondolata az 1970-es évek végén született meg. Palotaváros múltjának feltárására építészektől, régészekből, történészekből és néprajzosokból álló kutatócsoport alakult. Munkájuk révén született meg a *Palotavárosi írásk* című, a városrész egykori életmódját vizsgáló kis kötet, és indítványukra valósult meg a Rác utcai védett műemlék épületsor kialakítása. Az egyes épületek felett Fejér megyei és székesfehérvári vállalatok, üzemek vállaltak védnökséget. Az épületegyüttest 1988 őszén adták át. Az egyes házakban – az eredeti külső megőrzése mellett – vendégházat, kiállításokat rendeztek be. A Rác u. 11. számú, az IKARUS által helyreállított házban a múzeum új állandó néprajzi és történeti kiállítása került berendezésre. Az egykor a Csikós rác család tulajdonában lévő épületben rác konyha és szoba enteriőrt, a palotaváros régi iparos és kereskedő lakóinak dokumentumait, tárgyait mutatjuk be. Ebben az épületben került berendezésre az 1986-ban Dittrich István kalaposmestertől vásárolt műhely is. A Rác u. 18. számú házban is a múzeum anyagából rendezett „100 éves az Ipartestület” című kiállítás látható.

Csákvár: *Vértess Múzeum*. Két kiállítás látható. Az egyik a csákvári fazekasság történetét és termékeit mutatja be, 1964 óta áll fenn. A másik, amelyet 1976-ban rendezett Demeter Zsófia és Lukács László „A puszták népe – a Mezőföld története” címmel e táj néprajzát tárja a látogatók elé. Utóbbi kiállítást a jövő évben (1989-ben) régészeti-történeti kiállítás fogja felváltani.

Füle: A Széchenyi u. 105. számú helyreállított *sárréti tájház*ban 1985-ben nyílt néprajzi kiállítás „Szóttsek, himzések Fejér megyében” címmel.

Pusztavám: A Művelődési Házban a községben gyűjtött néprajzi tárgyakból berendezett német nemzetiségi kiállítás látható.

Sukoró: *Néprajzi Ház* – a Szilvás sor 7. szám alatti egykori zsellérház és berendezése a vidék népi építészetét jellemzi. 1967 óta a múzeum tulajdona.

Vál: Az Ürményi kastélyban Vajda János munkásságát idéző emlékszoba található. A költő szülőházában a váli erdészházban „Népi bútorok Fejér megyében” című néprajzi kiállítás látogatható.

Irodalom

Rövidítések

FmN	Fejérmegyei Napló
IKMK	Az István Király Múzeum Közleményei
IKMNA	Az István Király Múzeum Néprajzi Adattára
KözmFm	Közművelődés Fejér megyében
SzSz	Székesfehérvári Szemle

A Fejér megyei Múzeumok évi jelentése. = Alba Regia 1960–1985.

BARABÁS Jenő

1950 Nádvgás a Velencei tavon. Ethn. LXI. 81–90.

BÁRDOSI János

1962 Vakarc Kálmán. Vasi Szemle 2. 102–105.

BÁTKY Zsigmond

1927 A székesfehérvári múzeum megnyitása. NÉ XXI. 127.

1933 Elismerés. (A Közgyűjtemények Országos Felügyelőségének átirata a múzeum igazgatóságához.) SzSz III. 36.

DEMETER Zsófia

1982 A rácok Székesfehérváron. In: Palotavárosi írások. IKMK B sorozat, 34. Székesfehérvár. 42–45.

DEMETER Zsófia – LUKÁCS László

1980 A puszták népe – a Mezőföld története. IKMK D sorozat, 133. Székesfehérvár

DORMUTH Árpád

1939 Marosi Arnold. SzSz 1939. 1.

FARKAS Gábor

1980 A Fejér megyei nemzetiségi lakosság múltjából. KözmFm 1. 17–25.

FITZ Jenő

1985 Székesfehérvár. Bp.

F. PETRES – KRALOVÁNSZKY – KOVÁCS – SULYOK

1977 Az 1000 éves Székesfehérvár. IKMK D sorozat, 82. Székesfehérvár

GUNDA Béla

1983 A múzeum néprajzi anyagának néhány vastárgyáról. SzSz III. 61–62.

1936 Az ormánsági ház és lakói. Új Erő IV. 1.

KRESZ Mária

1987 A csákvári fazekasság. IKMK B sorozat, 35. Székesfehérvár

KULCSÁR Árpád

é.n. Fejezetek a székesfehérvári István Király Múzeum történetéről. (Kézirat
Lelt. szám: K 97)

KÜCSÁN József

1979 Adatok a Mezőföld déli részének népi építkezéséhez. Alba Regia XVII. 307–333.

LACKOVITS Emőke – LUKÁCS László

1987 A vásárok és az árucsere néprajza a Közép-Dunántúlon. = IKMK D sorozat, 177. Székesfehérvár

LAKATOS Dénes

1920 Dr. Lauschmann Gyula élete. Székesfehérvár

LATABÁR Károly

1936 A székesfehérvári múzeum kerámiai osztálya első az országban. FmN XLIII. 8. jan. 11. 5.

LUKÁCS László

1977 Népi bútorok Fejér megyében. IKMK D sorozat, 116. Székesfehérvár

1978 A Velencei tó néprajza. Fejér megyei Szemle. 83–95.

1982 A néprajzi kutatómunka eredményei Fejér megyében. Néprajzi Hírek XI. 23–26.

MADARASSY László

1932 A pásztorfaragás Fejér megyében. SzSz II. 48–49.

A Magyar Népköztársaság helységnévtára. Budapest, 1973.

MAROSI Arnold

1937a A múzeum kibővítése és átrendezése. SzSz VII. 33–36.

1937b Népművészeti kiállítás a múzeumban. SzSz VII. 71.

MATUSS Lászlóné – SERGŐ Erzsébet – VISY Zsolt

1979 Dunaújváros története az ókortól napjainkig. (Vezető a múzeum állandó kiállításában) = IKMK D sorozat, 131. Dunaújváros

NAGY Lajos

1972 Adatok Fejér megye történeti-földrajzi névanyagához. Fejér megyei történeti évkönyv. 6. Székesfehérvár, 227–336.

Néprajzi pályamunkák Fejér megyéből I. IKMK B sorozat, 33. Székesfehérvár, 1978.

PESOVÁR Ferenc

1967 Dunántúli pásztorművészet. IKMK D sorozat, 53. Székesfehérvár

1977 Fejér megye fehér folt? (Néptánc kutatás Fejér megyében.) Táncművészet 5. 22–24.

1982 Néhány szó Fejér megye néprajzáról. Béres vagyok, béres (Fejér megyei népzene) IKMK A sorozat, 25. Székesfehérvár, 13–18.

PIKLI Károly

1980 A nemzetiségi politika megvalósulása megyénkben. KözmFm 1. 25–29.

RICHTER M. István

1914 A németprónai származású papok. Bp.

1932 Az inas a céhvilágban. SzSz II. 3–6.

SERGŐ Erzsébet

1972 Népi táplálkozás és étkezési szokások Dunapentelén. Alba Regia XIII. 273–285.

1977 Pentelei női viselet. = Alba Regia XV. 217–236.

SOLYMOS Ede

1958 Rekesztő halászat a Velencei tavon. = IKMK A sorozat, 6. Székesfehérvár

SZEMERE Gyula

1943 Tájékoztató a Fejér megyei magyar néphagyományok gyűjtéséhez. Székesfehérvár

